

Професійна стійкість майбутнього практичного психолога: шляхи та методи формування

Г.Б. Варіна. Професійна стійкість майбутнього практичного психолога: шляхи та методи формування. У статті розглянуто та досліджено основні компоненти професійної стійкості в контексті розвитку професіоналізму майбутнього практичного психолога. Показано, що основним інструментом впливу психолога, крім засвоєних знань та вмінь, його особистість. У рамках теоретико-методологічного аналізу проблеми професійної стійкості психолога виявлено такі основні компоненти: когнітивний, мотиваційний, поведінковий, емоційно-вольовий. На основі емпіричного дослідження виділено шляхи та методи формування професійної стійкості майбутнього фахівця. Впроваджений тренінг «Оптимізація процесу формування професійної стійкості майбутнього фахівця» включає методи гуманістичної та когнітивно-біхевіоральної психотерапії, а також сучасні гештальт-технології.

Ключові слова: професійна стійкість, мотивація, спрямованість особистості, гуманістична психотерапія, когнітивно-біхевіоральна психотерапія, гештальт-терапія, самооцінка, саморозвиток, самореалізація.

А.Б. Варина. Профессиональная устойчивость будущего практического психолога: пути и методы формирования. В статье рассмотрены и исследованы основные компоненты профессиональной устойчивости в контексте развития профессионализма будущего практического психолога. Показано, что основным инструментом воздействия психолога, кроме усвоенных знаний и умений, выступает его личность. В рамках теоретико – методологического анализа проблемы профессиональной устойчивости психолога выявлены следующие основные компоненты: когнитивный, мотивационный, поведенческий, эмоционально – волевой. На основе эмпирического исследования выделены пути и методы формирования профессиональной устойчивости будущего специалиста. Внедрённый тренинг «Оптимизация процесса формирования профессиональной устойчивости будущего специалиста» включает методы гуманистической и когнитивно-бихевиоральной психотерапии, а также современные гештальт-технологии.

Ключевые слова: профессиональная устойчивость, мотивация, направленность личности, гуманистическая психотерапия, когнитивно-бихевиоральная психотерапия, гештальт-терапия, самооценка, саморазвитие, самореализация.

Постановки проблеми. Динамізм загальнодержавних процесів, що відбувається в сучасному українському суспільстві, створює таку соціокультурну та освітню ситуацію, вихід з якої безпосередньо пов'язаний з підвищенням якості підготовки та професіоналізму майбутніх фахівців у галузі практичної психології, які здатні до самоперетворення та готовності до повної самореалізації у нестабільних, мінливих умовах праці. У цій ситуації змінюється уявлення про практичного психолога, про сутність і зміст його професійної діяльності в умовах інтенсивного підвищення вимог конкурентоспроможності, підвищення рівня інноваційної освітньої практики, пошуку й осягнення суб'єктом сенсу, цінностей, аксіологічних підстав своєї діяльності (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Титаренко, М. Савчин, В. Семиченко, Н. Чепелева, Т. Яценко, І.Д. Бех, І.С. Булах та ін.).

Сьогодні існуючий стан наукових досліджень з питань формування професійної стійкості в процесі підготовки практичних психологів не є достатнім. Ця проблема привертає все більшу увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Це пов'язано як з усвідомленням важливості самої професії, прагненням протиставити рівень кваліфікованої психологічної допомоги стихійним, ненауковим напрямкам, так і необхідністю підвищення ефективності підготовки майбутнього психолога у процесі фахової підготовки.

Так, В.Г.Панок та Л.І.Уманець, розглядаючи вимоги до професіональних та особистісних якостей майбутнього практичного психолога, дійшли висновку, що у вимогах до фахівця існує явне протиріччя: щоб зрозуміти страждання, проблеми, кризи іншої людини, він повинен пережити щось подібне у своєму житті, – це з одного боку, а з іншого – щоб ефективно зцілювати особу, що перебуває у важкому, часто критичному психічному стані, він повинен мати силу, енергію, оптимізм, бути творчо самореалізованою людиною. Складність оволодіння професією практичного психолога полягає в тому, що, крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання необхідно здійснити величезну роботу з формування готовності протистояти негативним чинникам, вміння зберігати високий рівень працездатності, не зважаючи на різні стресогенні фактори [3, 216-220]. Тобто, достатній рівень професійної підготовки майбутнього психолога можливий лише за умови певного рівня розвитку компонентів професійної стійкості, як детермінанти професійно-особистісного потенціалу фахівця. Саме

пошук шляхів та методів формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога у сучасному культурно-освітньому середовищі постає актуальним питанням на лані реформації системи підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз стану розробленості проблеми в спеціальній літературі.

Існують різні погляди на проблему професійно значущих якостей та професійної майстерності практикуючого психолога (Г.С.Абрамова, Н.А.Амінов, Н.В.Бачманова, Ю.М.Ємельянов, М.В.Молоканов, В.Г.Панок, Л.О.Петровська, А.А.Полонніков, О.П.Саннікова, Л.Г.Терлецька, О.С.Чернишов, В.В.Швайко, Н.Ф.Шевченко, І.С. Булах та ін.).

Провівши аналіз досліджень з питання підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, можна зробити висновок, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, самореалізації його особистості. Шляхи активізації даного процесу різні: самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у вузі (Н.Ф.Шевченко, Т.В.Скрипченко); формування спрямованості психолога-студента на оволодіння теоретичними та практичними знаннями, вміннями, (А.Г.Самойлова, О.П.Саннікова); використання активних методів і засобів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій та ін. (С.В.Васильківська, П.П.Горностаї, В.І.Карікаш, Л.І.Уманець, Т.С.Яценко та ін.); формування особистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога (Н.І.Пов'якель, О.Л.Подоланюк). Коли мова йде про стійкість людини, про стійкість її особистості, повинно йтися не про будь-який результат, а про результат, що відбиває мету цілеспрямованої життєдіяльності людини. Спираючись на це положення, З.К. Каргієва запропонувала розглядати професійну стійкість в трьох аспектах – як мету, результат і критерій функціонування педагогічних систем у професійній освіті [2].

Професійна стійкість пов'язана зі сферою професійної праці. Зокрема, вона полягає в здатності до збереження надбаного в процесі праці професійного потенціалу при зміні робочого місця або організації. З іншого боку, з поняттям професійної стійкості пов'язана і стійкість працівника стосовно діяльності, яка ґрунтується на збереженні у фахівця здатності та інтересу до праці на одному і тому ж робочому місці протягом тривалого часу. Отже, поняття професійної стійкості є досить складним, діалектичним, відбиваючим багатопланові відносини між людиною, його професійною діяльністю і суспільством.

У психологічній літературі поняття «стійкість» має декілька тлумачень, іноді досить вузьких. Наприклад, у «Великому тлумачному психологічному словнику Артура Ребера» «стійкий» розуміється як характеристика індивіда, поведінка якого є відносно надійна і послідовна [1].

Проблему професійної стійкості особистості вперше сформулював К.К. Платонов, на думку якого, професійна стійкість – це така властивість особистості, в якій проявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [4]. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що в даний час зустрічаються різні теоретико-методологічні підходи до розуміння професійної стійкості. Під стійкістю мається на увазі здатність протистояти труднощам, зберігати віру в ситуаціях фрустрації і постійний (досить високий) рівень настрою [5]. Окремі її аспекти досліджуються в праці В.Г. Асєєва, Л.І. Божович, Ф.Є. Василюка, Г.Л. Гаврілової, Л.П. Гримак, К.М. Дурай-Новакової, Є.Ф. Зеєра, П.Б. Зільбермана, В.О. Іваннікова, З.К. Коргієвої, П.Л. Корової, І.Д. Лушнікова, В.С. Мерліна, О.Г. Мороза, Т.В. Осадчава, Н.О. Подимова, П.Є. Решетникова, В.Е. Чудновського та ін. [7].

З аналізу психологічної літератури (В.Е. Чудновський), основних положень концепції психологічної стійкості особистості (Є.П. Крупник) і експериментальних досліджень, присвячених даній проблемі (Є.П. Крупник, Н.А. Ларіна, Є.М. Лебедева, Р.А. Тагірова, Т.Б. Сизова) випливає, що якість психологічної та професійної стійкості характеризує зрілу особистість, що має високий рівень інтелектуальної й етичної культури, високорозвинені професійні здібності, вміння регулювати власні психічні стани в різних стресогенних умовах праці. Це зумовлює рідкість, якщо не унікальність професійно стійкої особистості [8].

З огляду видно, що досить велика увага науковців приділяється змістовим компонентам підготовки майбутніх фахівців, але досить мало досліджень виявлено щодо формування професійної стійкості як інтегративної якості особистості практичного психолога, що сприяє ефективній самореалізації, стійкій спрямованості й внутрішній соціально значущій вмотивованості стосовно майбутньої діяльності.

Проблематика роботи. Результати досліджень динаміки становлення професійної стійкості студентів-психологів та дані експериментів інших дослідників приводять до висновку, що існуючій системі професійної підготовки практичних психологів у ВНЗ притаманні наступні характеристики:

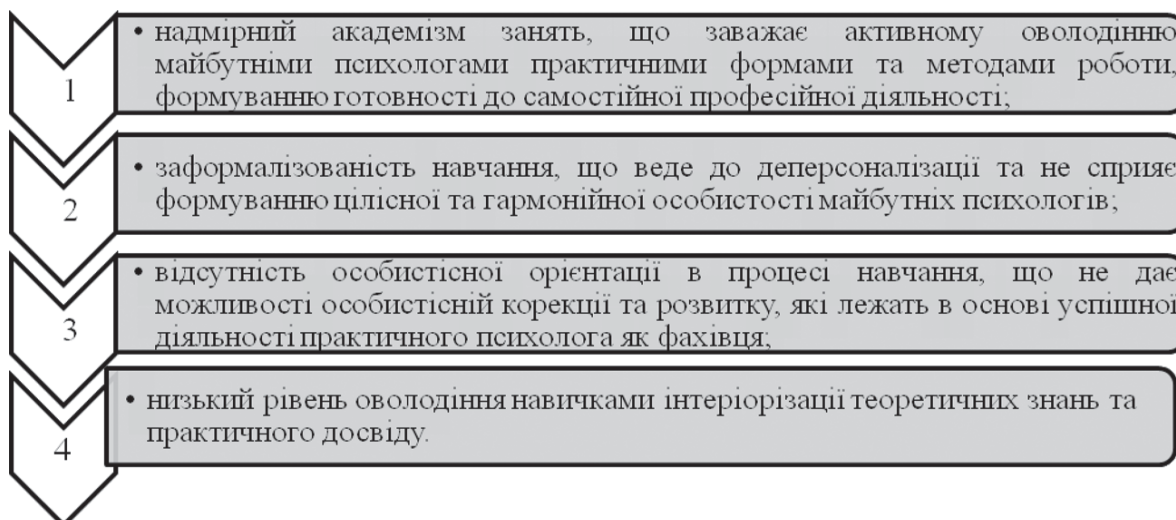

Рис. 1. Основні протиріччя в системі підготовки майбутніх фахівців

Н.Ф. Шевченко, А.Г. Самойлова наголошують, що у межах сучасних психолого-педагогічних концепцій вищої школи є ціла низка моделей особистості майбутнього психолога, але розуміння випускника вузу лише як фахівця неадекватне сучасному уявленню про головну мету вищої освіти. Зовсім не випадково, що численні спроби побудувати кваліфікаційні характеристики різних фахівців з вищою освітою, зроблені в межах досить вузького розуміння моделі спеціаліста, мають обмежені перспективи практичного використання. Вони, по суті, відображають лише потрібний сьогодні рівень знань та умінь, тобто «продукцію» вищої освіти на рівні інформаційного підходу, але, на жаль, не змогли піднятися до вищого рівня узагальнення – особистісного рівня, що відображається як у формуванні професійно важливих якостей особистості, так і у розвитку вміння протистояти негативним чинникам в процесі професійної самореалізації при збереженні позитивного ставлення до власної діяльності в цілому [6].

Основна мета роботи полягає у визначенні та дослідженні компонентів професійної стійкості та виокремленні методів її формування в процесі підготовки майбутнього практичного психолога.

Матеріали експериментального дослідження. У результаті теоретичного аналізу нам удалося виявити компоненти професійної стійкості майбутнього практичного психолога: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний, поведінковий.

Проведене емпіричне дослідження на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна) серед студентів 1-5 курсів спеціальностей «Практична психологія», «Біологія. Практична психологія» та

Володимирського державного університету імені Олександра Григоровича та Миколая Григоровича Столетових (Росія) серед студентів 1-5 курсів спеціальності «Психологія», спеціалізація «Клінічна психологія» дозволило розробити та апробувати психокорекційний тренінг «Оптимізація процесу формування професійної стійкості майбутнього фахівця», що був впроваджений в експериментальній групі у рамках курсу «Практикум з групової психокорекції» (3-4-ий курси спеціальності «Практична психологія»). Теоретичну основу концепції склали методи екзистенційної («гуманістичної») психотерапії, а також когнітивно-біхевіоральної та гештальт-терапії. Рівні роботи тренінгу охоплювали рівень поведінки, здібностей, можливостей, переконань. Таким чином, «трьома китами» психотерапевтичних корекційних технік стали поняття завершеності, самоефективності, автентичності, на основі яких було сформульовано концепцію тренінгу оптимізації процесу формування професійної стійкості: людина, яка вірить у свою успішність, прагне більш чітко сформулювати своє життєве призначення і своє ставлення до життя та стати автентичною, справжньою, самою собою. В результаті емпіричного дослідження виявлені важливі зміни на рівнях мотивації, самооцінки, спрямованості особистості, готовності до саморозвитку майбутнього фахівця.

Таблиця 1

**Вивчення мотивації навчання у ВНЗ
(після корекційної роботи)**

N= 140

Мотиви навчання у ВНЗ	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Процентне співвідношення (у %)
Здобуття знань	46	32,4
Оволодіння професією	58	41,6
Отримання диплома	36	26

З таблиці видно, що домінуючим мотивом навчання у ВНЗ для більшості опитаних (41,6%) після корекційної роботи стає прагнення оволодіти професією та сформулювати професійно важливі якості, що зумовлено бажанням до професійної самореалізації та самоактуалізації. Також за результатами кореляційного аналізу виявлено: при $n = 108$. Типове зрушення – позитивне. Негативних зрушень – 32.

$$G_{кр} = \begin{cases} 45(\rho \leq 0,05) \\ 42(\rho \leq 0,01) \end{cases}$$

$G_{\text{эмп}}$ – кількість нетипових зрушень, тобто $G_{\text{эмп}} = 32$, $G_{\text{эмп}} < G_{\text{кр}}$. Значить H_0 – відкидається, а H_1 – приймається.

Після корекційної програми відбулися зміни в оцінці уміння співпереживати і розуміти думки і почуття іншого представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

**Діагностика рівня емпатійних здібностей
(після корекційної роботи)**

N= 140

Рівні емпатії	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Процентне співвідношення
Дуже високий рівень	29	20,8
Середній рівень	71	50,6
Занижений рівень	27	19,3
Дуже низький рівень	13	9,3

Домінуючим виявлено середній рівень розвитку емпатійних здібностей – 50,6%. При $n = 37$, типове зрушення позитивне. Негативних зрушень не виявлено.

$$G_{\text{кр}} = \begin{cases} 13(\rho \leq 0,05) \\ 10(\rho \leq 0,01) \end{cases}$$

$G_{\text{эмп}}$ – кількість нетипових зрушень, тобто $G_{\text{эмп}} = 0$, $G_{\text{эмп}} < G_{\text{кр}}$. Значить H_0 – відкидається, а H_1 – приймається.

За результатами математичної обробки даних встановлено, що зміни у спрямованості особистості обумовлені саме корекційною програмою, а не під впливом зовнішніх артефактів. Домінуючим виявлено гуманістичний тип спрямованості (39,8%), та зростання кількості студентів з екзистенціональною спрямованістю в 2,3 рази.

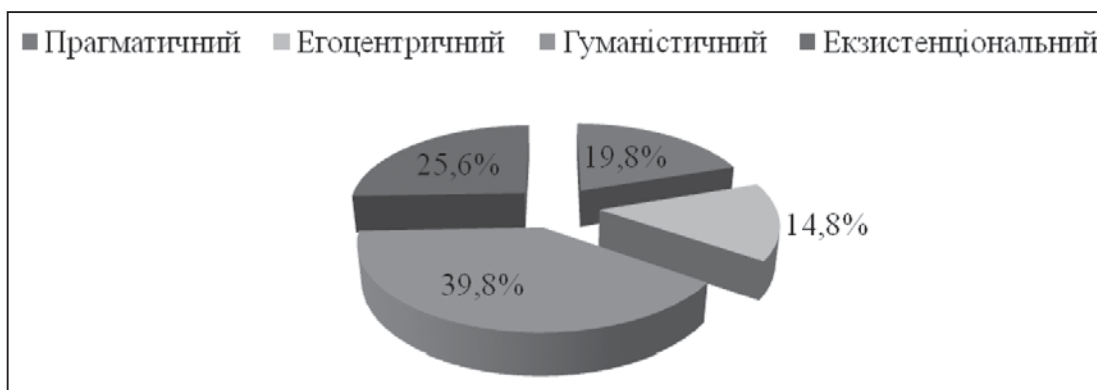

Рис. 2 Діагностика спрямованості особистості практичного психолога (після корекційної роботи)

Результати вторинного діагностування рівня самооцінки представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

**Визначення кількісного рівня самооцінки особистості
(після корекційної роботи)**

N= 140

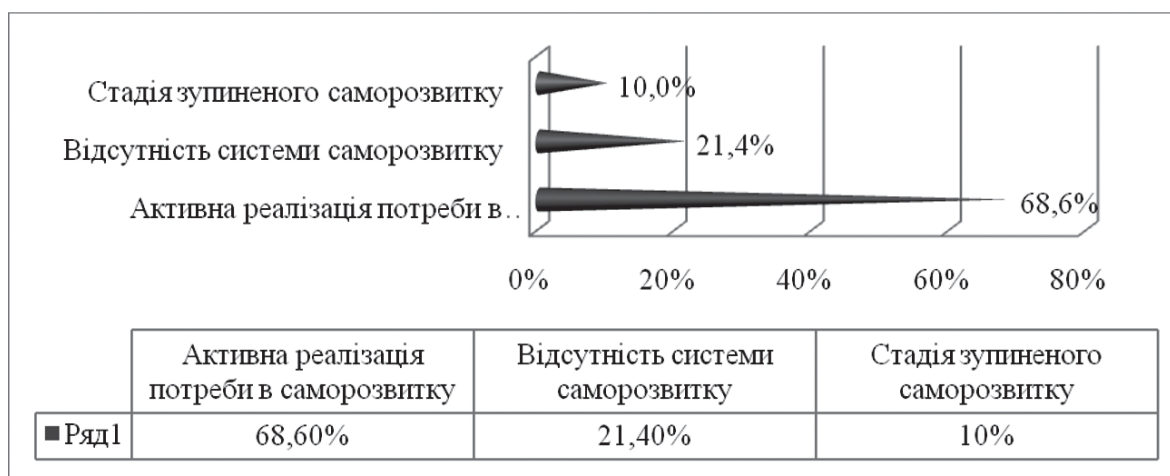
Рівень самооцінки	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Процентне співвідношення
Занижений	24	17,4
Адекватний	92	65,7
Завищений	24	16,9

З таблиці видно динаміку стабілізації рівня самооцінки, домінуючим виявлено адекватний рівень самооцінювання – 65,7%. Але при Типове зрушення – позитивне. Негативних зрушень – 16.

$$G_{кр} = \begin{cases} 14(\rho \leq 0,05) \\ 12(\rho \leq 0,01) \end{cases}$$

$G_{эмп}$ – кількість нетипових зрушень, тобто $G_{эмп} = 16$, $G_{эмп} > G_{кр}$. Отже, H_0 – приймається, а H_1 – відкидається. Тобто, подальшого вивчення вимагають чинники, або артефакти, що вплинули на зміни у самооцінці особистості.

За результатами контрольного вивчення потреби в саморозвитку та системи саморозвитку ми виявили, що після корекційного впливу більшість студентів (68,6%) активно прагнуть до реалізації потреби в саморозвитку, спостерігається зростання в 3,5 рази.

**Рис. 3. Динаміка змін у рівнях готовності до саморозвитку
(після корекційної роботи)**

При $n = 40$ типове зрушення позитивне. Негативних зрушень не виявлено.

$$G_{кр} = \begin{cases} 14(\rho \leq 0,05) \\ 12(\rho \leq 0,01) \end{cases}$$

$G_{эмп}$ – кількість нетипових зрушень, тобто $G_{эмп} = 0$, $G_{эмп} < G_{кр}$.
Значить H_0 – відкидається, а H_1 – приймається.

Висновки. Проведений кількісний аналіз результатів апробації та впровадження психокорекційної програми в рамках курсу «Практикум з групової психокорекції» свідчить про те, що психокорекційна робота на основі методів екзистенційної («гуманістичної»), а також когнітивно-біхевіоральної психотерапії й сучасних гештальт-технологій в умовах підготовки майбутніх практичних психологів сприяла зміні у компонентах професійної стійкості у позитивному напрямі.

Перспективами подальших досліджень в даній області виступає розробка та апробація рекомендацій щодо оптимізації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх практичних психологів на рівні ефективного використання сучасних методів практичної психології в процесі формування професійної стійкості майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Большой толковый психологический словарь Артура Ребера. – В 2 т. – Т. 2. – М.: Вече; АСТ, 2000. – 560 с.
2. Каргиева З.К. Формирование профессиональной устойчивости студентов университета: автореф. дис. ... канд. пед. наук / З.К. Каргиева. – Л., 1983. – 16 с.
3. Панок В.Г. Особистість практикуючого психолога. Психотерапевтична ситуація. Основи практичної психології: Підручник / В.Г. Панок, Л.І. Уманець. – К.: Либідь, 1999. – 428 с.
4. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 255 с.
5. Ржанникова О.В. Социальная зрелость как фактор становления профессиональной устойчивости / О.В. Ржанникова // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 3. – С. 39.
6. Самойлова А.Г. Дослідження динаміки формування професійної свідомості майбутніх практичних психологів у процесі освітньої підготовки / А.Г. Самойлова, Н.Ф. Шевченко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К., 2003. – Т. V, ч. 2. – С. 309-316.

7. Холодова Е.Н. Психолого-педагогические факторы развития профессиональной устойчивости менеджеров: дис. ... канд. пед. наук / Е.Н. Холодова . – Владикавказ, 2003. – 130 с.
8. Чудновский В.Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности / В.Э. Чудновский// Вопросы психологии. – 1978. – № 2. – С. 23–34.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bol'shoj tolkovyj psihologicheskij slovar' Artura Rebera. – V 2 t. – T. 2. – M.: Veche; AST, 2000. – 560 s.
2. Kargieva Z.K. Formirovanie professional'noj ustojchivosti studentov universiteta: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk / Z.K. Kargieva. – L., 1983. – 16 s.
3. Panok V.G. Osobistist' praktikujuchogo psihologa. Psihoterapevtichnasituacija. Osnovi praktichnoï psihologii: Pidruchnik./ V.G. Panok, L.I. Umanec'. – K.: Libid', 1999. – 428s.
4. Platonov K.K. Struktura i razvitie lichnosti / K.K. Platonov. – M.: Nauka, 1986. – 255 s.
5. Rzhannikova O.V. Social'naja zrelost' kak faktor stanovlenija professional'noj ustojchivosti / O.V. Rzhannikova// Teorija i praktika fizicheskoi kul'tury. – 1996. – № 3. – S. 39.
6. Samojlova A.G. Doslidzhennja dinamiki formuvannja profesijnoi svidomosti majbutnih praktichnih psihologiv u procesi osvitynoï pidgotovki / A.G. Samojlova, N.F. Shevchenko// Problemi zagal'noi ta pedagogichnoï psihologii. Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraini / Za red. S.D. Maksimenka. – K., 2003. – T. V, ch. 2. – S. 309-316.
7. Holodova E.N. Psihologo-pedagogicheskie faktory razvitija professional'noj ustojchivosti menedzherov: dis. ... kand. ped. nauk/ E.N. Holodova. – Vladikavkaz, 2003. – 130 s.
8. Chudnovskij V.Je. K voprosu o psihologicheskoi sushhnosti ustojchivosti lichnosti / V.Je. Chudnovskij// Voprosy psihologii. – 1978. – № 2. – S. 23–34.

H.B. Varina. Professional stability of future practical psychologist: ways and methods of formation. The article envisages and studies the main components of professional stability in the context of professional development of future practical psychologist. The main tool of a psychologist's influence, with the exception of learned knowledge and skills, is a personality. The analysis of the scientific literature revealed that the quality of psychological and professional stability characterized a mature person has a high level of intellectual and ethical culture, highly professional skills, ability to regulate their own mental states in different conditions. Within

the theoretical and methodological analysis of the problem of professional stability of a psychologist there have been identified the following main components: cognitive, motivational, behavioral, emotional and volitional. Our study highlighted the ways and methods of the future specialist's professional stability formation. An introduced training «Optimization of the process of the future specialist's professional stability formation» includes methods of humanistic and cognitive and behavioral therapy, as well as modern Gestalt technologies. Levels of the training covered the levels of behavior, abilities, capabilities, beliefs. Psychotherapeutic techniques become dominant notions of perfection, self-efficacy, authenticity, on which the concept of optimization of the training process of the professional stability formation is formulated: a person who believes in his success, seeks to more clearly articulate the mission in life and his attitude to life and become a genuine. As a result, the empirical study revealed positive changes in the levels of motivation, self-esteem, personality orientation, willingness to self-development of the future expert.

Key words: professional stability, motivation, personality orientation, humanistic psychotherapy, cognitive and behavioral therapy, Gestalt – therapy, self-esteem, self-development, self-realization.

Отримано: 23.12.2013 р.

УДК 316.455.:37.015.3 (075.8)

Н.О. Видолоб

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ

Н. О. Видолоб. Актуальні аспекти формування особистості студента-психолога у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ. У статті аналізуються актуальні аспекти формування особистості студента-психолога у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ, що в майбутній професійній діяльності передбачають персональну відповідальність за зміст і результати психологічного впливу, за компетентність прийнятих рішень, що стосуються як здоров'я, так і психологічного стану пацієнтів. Підкреслюється, що в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх психологів з метою формування особис-